

A KISFALUDY-REGÉK UTÁNZATAI.

(Második, bef. közlemény.)

II. A rege-képlet továbbfejlődése.

Ha szabad a Kisfaludy-regék jellemét oly vonásokba tömöríteni, melyek a felülethez tapadó szemlélet számára a legkönnyebben voltak megfoghatók, akkor különösképp három sajátság kibélyegződését állapíthatjuk meg rajtuk. Az egyik a regéknek külső tereptárgyhoz, emlékhöz fűződő jellege; másik a bennük megnyilatkozó életszemléletnek bizonyos egyoldalúsága, amit tartalmilag leginkább a lovagi világfelfogás közelít meg; harmadik pedig a kedvtelésből történő mesélgetésnek széles modora. Nemcsak azért emeljük ki e vonásokat, mert az epigonoknak mindent hangsúlyozva ismétlő ösztöne is ezekre reagált a legéberebben, hanem mivel a további fejlődés folyamán ép az ezektől való eltávolodás a legfeljebb. Azt látjuk, hogy a commemorativ jelleg egy bensőbb indítékokat kereső, öncélú művészet kezdeményeiben olvad fel; a nemesi élet körére szorító tárgyválasztás kizárólagosságán a népies témák iránti érdeklődés tör rést; a családi közvetlenség pongyola közlésmódját pedig a kivételes hatásokra törő műgond teszi arányosabbá. A fejlődés iránya észrevehetőleg vezet a századközép nagy írói, Petőfi és Arany felé: az előtérbe túlluló népmesei motívumok a *János vitéz*hez, a tragikus embersorsok drámai rajzává tömörülő regék pedig a *balladákhoz* mutatják az utat. Ezzel kapcsolatosan az epikai invenció is lassú módosuláson megy keresztül s levetkőzve a vadromantika kezdetleges és nyers izlését, bensőbb eszközök érvényesítésén fárad. Az egymásután fellépő regeírók ismeretlen előfutárai egy új iskolának. Elmondhatjuk, hogy a Kisfaludy-utánczók igénytelen regéi, bár nem nagy értéket jelentenek külön-külön, összességükben meglepő biztossággal közelednek vagy egy *művészibb célú romanticizmus*, vagy a *mesés elbeszélés népiessége*, vagy a *balladák drámai előadása* felé. A regéket ennek megfelelőleg három csoportba oszthatjuk.

1.

Az első csoportba vehető regéken általában a Kisfaludy-mintának szorosabb követését állapíthatjuk meg mind alak, mind tartalom tekintetében. Nagy részük vagy Himy-szakban,

vagy a Himfy-sor valamely egyéni kombinációjában van írva. Szerzőik szeme előtt egy megszabott hangulati együtthatóval bíró határozott rege-képlet lebegett. A rege-mintából legkönnyebb volt a regélő sajátos mozdulatának átvétele, s kevés fáradsággal járt a regék uralkodó hazafias hanghordozásának is a megtartása. Megállapítható azonban, hogy az átvett műfaji keretekbe az epigonok nem tudnak új tartalmat önteni, a mese-szöveg is megőrizi hagyományos fogásait, s az egyéni leleménynek csak elvétele találhatni némi nyomait. Az eleinte sem nagyon életerős epikai ér utóbb teljesen elszikkad; szegénységét egyideig a vad-romantika képzeletének erőszakolt találmányai leplezik, mígnem egy új szellem hatásakép az érdeklődés termékenyebb területek felé fordul.

Tulajdonképen csak az epigonok alkotásaiban vesszük észre, mennyire kijegecesedett műforma lett a rege. Balla Károly például annyira megy a műfaji hagyomány megtartásában, hogy a *Csővár* c. regéjét, mely az Aurórában előhang nélkül jelent meg, könyve számára utólag egy hét szakos bevezetéssel egészíti ki. Mit ad benne? Előbb bemutatja a várat, aztán önmagát, amint a holdfénynél a romok közt andalog; e külső jelenetezés után az érzelmi tartás felvétele következik: a költőt egy látomás keríti hatalmába, az éjből előkelnek a mult szellemei, szellő sóhajt, szív elszorul, s feltáruznak Hunnia mult képei... A rege-történetnek ilyenén kibontakozása szinte gépies egyformasággal ismétlődik a legtöbb regében.

Egyébként a fogyatkozások is nagyobb részt ugyanazok, melyek félig-meddig Kisfaludynál is megvoltak. Lélekrajz nincs, a cselekvény egyes ízeit elmélkedések kötik össze, a képek és hasonlatok pedig nem mindig segítik elő a szemléletet. A kifejezőmód, azt mondhatnók, majdnem impresszionista: a valóságtól elvonatkozó, szétfolyt, megfoghatatlan hangulatképekbe olvadó. E kor óvakodva kerüli mind a lélektani, mind a festői realizmust, mintha törvénye volna, hogy a természetes, életszerű hangsúly nem vihető bele a költészet lágy zengésű muzsikájába, s a költőnek mindenáron fellengzőnek kell lennie.

Igen korán jelentkeznek azonban a típust jelentő alapformáktól való elfejlődésnek is a nyomai. Némely rege (B.: *Parlag*) a semmi más érzéssel nem elegyedő hazaszeretet ábrázolása által elválik attól a körtől, melyben a költői feltalálás lényege a haza iránti kötelesség s a nőhöz fűző szerelem összeütközésében csúcsosodik ki. Elismerésre méltó izlésmódosulást jelent némelyiknél, hogy a szenvedélyek nyers kitöréseit kerülve, vitézi játékok, udvari bál, fesslő szerelem idillikus rajzát adja (Jakab J.: *Buda*); főképp az ilyen darabokban válik tudatossá az a törekvés, hogy a rege egy csillogó, ígésző, romantikusan kiszínezett, de egyúttal nagy erőfeszítéseket, hősi küzdelmet, tragikai nagyszerűséget is jelentő világba vezesse át az olvasót. Erő-

sődnek a regékben érezhető tendenciák még abban az irányban is, hogy a hazafias búsongás és a mindenre kész szerelem motivumaihoz elvértve a vallás jóvátévő, megnyugtató közrehatásának rajza is fokozottabb mérvben elegyedik (M. Szalay A.: *A mohácsi sírhalom*).

Egészen új izlés felülkerekedését jelzik aztán azok a regék, melyekből eltűnt a multa hivatkozó hazafias, buzdító hang és a lovagi szerelem határtalansága — s ezekben meglepetve nélkülözünk a kezdetleges romantika nyerségeit is. Helyettük a rejtelmek világának lidércfényű árnyképeit látjuk előlebegni. A *Vándor szellem* c. rege már a finomabb, lelkibb romanticizmus lehelletszerű világával tesz kísérletet: az életvidám ifjú egy halott leány nyugalanság-hajtotta szellemébe szeret, miatta sápad és sorvad, míg egy éjjel a kísértő lélek ködkarjával átölve el nem viszi magával. A halkabb, lágyabb romantika feloldotta a rege hagyományos strukturáját, s azt mondhatnók, hogy a rege eddigi irányzatosságából kivetkezve, a művészi célok kizárólagos szempontjai alá kerül. Ezért fordul a regeirő érdeklődése, amint azt Borkutinál látjuk, a királyi szónak engedelmeskedő nemes helyett a rablólovag felé, s ezért választja tárgyul a hazafi-kötelességek által bonyodalmassá tett szerelemhistóriák helyett egy vár belső életének büntől árnyalt misztikumát. A romanticizmusnak különösségekhez való hajlama pedig már nem annyira a tetteges borzalomnak izetlen halmozásában, mint inkább az ismeretlen erők tragikus befolyásának megéreztetésében nyilvánul. Az izlésnek e fejlődésével együtt növekszik a nyelv kifejező ereje és hajlékony-sága is, elannyira, hogy az előbb említett szerző regéjének aránylag csiszolt előadása már Kölcsey simulékonyabb stílusának hatását mutatja.

Ebbe a rege-csoportba időrendben a következő regék tartoznak: (Térkimelésből az egyes daraboknak pusztán vázlatos ismertetésére szorítkozunk, inkább a típust jelölő vonások kiemelését tartva szem előtt.)

Ináncsi Pap Gábor: *Szösszvár*; egy rege, 1818. Az első hű regeutánczat; megtalálható benne a rege színhelyének bemutatása az ellentét képének felmerítésével. A csekély leleményű regeírás kellékestárából kerülnek ki a következő motívumok: atyáról fiúra szálló ellenségeskedés két szomszéd család között, aminek a legifjabbak szerelme vet véget; a szerelmeseket egy hirtelen háború választja el; egy cselszövő, ki a leány kezére pályázik, a hősről költött halálhíreket terjeszt; egy remete bizalmi szerepet tölt be a szeretők közt; a szerelemvágyból sorvasztó betegség támad; pápai feloldozás, pogányok elleni harc stb. A mese felépítése nehézkes és szakadozott, a vége pedig szükségtelenül, csupán a hagyományhoz való alkalmazkodásból, tragikus.

Jakab István: *Zsigmond és Lolli*, eredeti rege. Széplít. Ajándék 1824, 85. l. A szokott tektonikus elemek közt ott látjuk a rege helyezkedését és a forrásmegjelölést. Újításnak vehető, hogy a forrásként szereplő öregnek

cselekvő része is van az eseményekben, ami, személyi vonatkozásai révén, egy árnyalattal tárgyilagosabbá teszi a regei előadást. A történet időpontja aránylag közelkorú: Óra oláh lázadásával van összefüggésben. Motivumai-ban is akad újságként ható modern vonatkozás: a szerelmeseket nem az apai önkény, nem a háború kényszere választja el, hanem egy kétéves külföldi tanulmányút. A lázadaskor kedvesét veszített ifjú a törökök elleni harcokban esik el.

Jakab István: *Buda*, rege a magyar előidőből. Hébe 1826, 264. l. A legformásabb regék közül való, ellátva a műfaj összes jellemző sajátágaival. A mese történeti vonatkoztatását az író Árpád és Lajos emlegetésével és Zsigmond király szerepeltetésével éri el, Hazafisága sokat hangoztatott, de, előnyére, a szenvedély vad kitöréseit elejti s kimenetelnek is szerencsés esetet választ.

Balla Károly: *Hősregék a magyar előidőből*, 1826. A kötet hat regét foglal magában; kettő közülök korábbi keletű: a *Salamon tornya* más címmel a Széplít. Aj. 1823, 113. lapján, a *Csővár* pedig az Auróra 1825. folyamában jelent meg. Ezekon kívül a *Regécz*, *Kékkő*, *Nána* és a *Leányvár* foglalnak helyet a gyűjteményben, de ezek már az elbeszélő véna teljes elcsenevészedését mutatják. A mesét nehezen szövi, egyébként azonban a regék tipikus vonásai ép Balla alkotásain domborodnak ki a legjobban. Az előhang egyiknél sem hiányzik, s a külső jelenetезést szabályszerűleg az érzelmi állásfoglalás követi. Írójuknak hajlama van a drámaian eleven előadásra is, általában pedig bizonyos patetikus méltóság hangján beszél. Sűrűn előforduló elmélkedései nála is a kar szerepére emlékeztetnek.

Sz. J. M.: *Rege Korvin Mátyás korából*; Koszorú 1827, 24. l. A szerelem és a honfűi köteleesség összeütközése a szeretők pusztulását idézi elő; az elesett hős lelke megjelenik a kedves előtt, kit a szerelemvágy elsorvaszt. A szerző nem közönséges érdeme az önmérséklet és az ennek köszönhető gyorsabb előadás.

Császár Ferenc: *Kemendvár*, rege öt énekben; 1828. A legterjedelmesebb regeutánszat s gazdag tára a regéköltés összes eszközeinek. A terjengő mesélgetés egész regénnyé szélesíti, sőt — ha a regékben legtöbbször ábrázolt sorsképet vesszük alapul — két rege van benne egybeterelve. Az elsőnek témája a fondorlatok miatt szétszakított szerelmesek szenvedése. A király megfosztja jószágától a leány apját, száműzik, idővel azonban kiderül ártatlansága, s ez meghozza a szeretők számára is a szerencsés kifejlést. Az első 4 éneknek ez a cselekvénye lezárt egész, de a költő egy más mesealkatú rege hozzáfűzésével olyképp bonyolítja tovább a történetet, hogy a boldog ifjú férjnek hadba kell vonulnia, meghal, otthon maradt felesége pedig a tatárok által megrohant várban vesz.¹

Mezőmadarasi Szalay Antal: *A mohácsi sírhalom*; Felsőmagy. Minerva 1828 október. A magvát tevő bizarr ötlet: a hős egy remete segítségével el akarja temetni a mohácsi ütközetben elesett barátját, mikor azonban leveszi a halotról a páncélt, saját kedvesét ismeri fel benne s bánatában öngyilkos lesz a tetem felett.

¹ Egy egykorú bírálójának elismerő kritikája a Tudományos Gyűjtemény 1828, VI. 101. lapján olvasható.

Kovács Pál: *Józsa és Mantzi, regé*; Uránia 1830, 24. l. Előhangjában egy meghívást («Jer lyánka! egyet regéllek») és az életről szóló elmékedéseket találunk. Eredetiségre törekvő meséjében a szeretőket elválasztó ok a kölcsönös félreértés, ez azonban szintén tragédiához vezet. A forrásmegjelülésnek egy szellemeskedő formája a regé végéhez van függesztve.

Sz. B.: *A remete barlang, regé*; Felsőmagy. Minerva 1831 január. A műfaji hagyomány követése jellemzi. A jobb utánpótlások közül való költemény első fele az egyéni invenciónak is halvány nyomát mutatja: a szülők politikai gyűlölsége által elválasztott szeretők avval a furfanggal teszik lehetővé a naponkénti találkozást, hogy a fiú remete ruhát ölt, s maga az apa lesz az, ki épülés végett szerelmese karjába küldi leányát. A regé kedvesnek mondható addig, míg az író az apai kegyetlenség (az apa felfedezi a csalást és tönkreteszi a fiatalokat) romantikus szertelenségébe nem botlik. Jellemző, hogy az ihlető tárgy már csak egy barlang.

B.: *Parlag, regé* a magyar előidőből; Uránia 1831, 181. l. A formailag hű utánpótlásokhoz tartozik; csak hogy nincs benne bonyodalom, a hazafias líra pedig túlteng. A hazaszeretet szinte a szerelmi líra lágyságával körülvett motívuma a regének s annak tulajdonképeni középpontját is alkotja: Mátyás király és hívei ajkáról lelkes szózatok hangzanak el a hazaszeretetről.

W. J.: *A kényszerített házasság, regé*; Felsőm. Min. 1832 február. Magva az erőszakolt frigy sűrűn visszatérő mozzanata: a máshoz kényszerített leány az oltár előtt saját mellébe döfi törét, mellyel utána a hős is kioltja a maga életét. Itt is szerepel remete, vannak titkos éji találkozók; az apa megbánja keménységét és, mint szokás, a tragikus párt ő is egymás mellé temetteti el.

B. I. I.: *Lajos és Lilla, regé*; Felsőm. Min. 1832 nov. Suta történetű, kicsire zsugorodott regetorzó, mely a regeanyag kimerülésének közeledtét jelzi. Különössége, hogy az «édes-kedvest» illető meghívást egy a műzsához szóló invocatio előzi meg.

Kapuy Károly: *Sisak, regé* a magyar őskorból; Koszoru 1833, 97. l. Hibátlan verselés, erőltetés nélküli nyelv és némi regényes mesefeltalálás tekintetében egyformán kiemelkedő darab, melyet szerkezeti felépítésének mintahűsége is tökéletesebbé tesz. Az előhang szabatosan a vár miliójének megjelenítésére, a hajdan felidézésére és a szomorú ellentét megérzésére elemezhető. A mese azonban eltér a szokott medertől: egy hűtlen férjnek felesége ellen elkövetett merényletét és bűnhődését tárgyalja.

Szentmiklósi Sebők József: *Klára vagy a hiv némaság áldozatja*; Uránia 1833, 348. l. Megvan benne a történet helyhez kötése, a várom képeinek felidézése a vidék közelebbi megjelölésével. A regei indítékoknak újabb változatát jelenti az, hogy a szerelmesek, egymást fel nem ismerve, egymás ellen harcolnak. Az idegfeszítő izgalmak erőszakolásával üzött pazar játék a nyers romantika ízlésének netovábbja.

Ma-or L.: *A hirtelen avagy a három kívánságok, regé*; Koszoru 1833, 33. l. A női állhatatlanságot tünteti fel — ez újdonság a regevilág történeteinek szempontjából, mert ezeknek a kitaró hűség a sarkpontjuk.

Sz. D.: *Vándor-szellem, regé*; Koszoru 1833, 90. l. Irányváltást jelent trocheusi formájával. Belsőleg még nagyobb az átalakulás; a költő ugyan

még követi a regélő tartás némely sajátosságát, mint a mult és jelen szembeállítás, bölcselkedés, keretmegjelölés, meghívás; meséjének felépítése azonban merőben elüt a régebben dívó lovagtörténetektől.

Borkuti: *A holdkországos*, rege; Koszoru 1834, 121. l. Az előhang a lehető legrövidebbre szorítva csak mintegy futva jelöli a regélő tartás hangulatképét. Egyébként formában is, tartalomban is már nagyon eltér a hagyományos mintától: jambusokban van írva, a tárgy pedig kísérteties történet.¹

2.

A második csoportba azokat a regéket foglalhatjuk, melyek főként alakilag mutatnak heterogén hatásokat: időmértékes lesz a verselésük és túlsúlyba kerül az eposzirodalom befolyása. Az alak megváltozása természetesen nagyfokú belső változást is von maga után: oly alkotások teremnek, melyek mintegy átmeneti fokon vannak az eposz és a rege közt. E hybrid költeményekben nagy a tarkaság: akad olyan, mely hexameteres formájában is változatlanul a regék szellemét tükrözi, míg más a Himfy-szak mezében is csak száraz vitézi versezet. Együttvéve azonban a regeirodalom azon ágának tekinthetők, melynek iskolázottabb ízlésébe oltódik bele a *népies irány*. E csoport tagjai inkább maradnak meg az epikus nem körében, s figyelemreméltóvá teszi őket az is, hogy a népmesei motívumok beszívargásával a népregének adják át a helyet.

Az idegen versforma első ízben Berzsenyi egyetlen rövid regéjében jelentkezik.² Kölcey Berzsenyi-bírálatában hibáztatja regében az asklepiadesi sorokat s hozzáteszi, hogy a költő «úgy látszik nem vette észre, mily nagy befolyással legyen a mérték nemcsak külsejére a versnek, de *belsejére* is». Kölceynek ebben a tekintetben igazat adnak azok a regék, melyek az eposzi külformával sokszor szinte az eposz természetét is felvették. Az eposzból legelőször is az uszályos, hasonlatokkal terhelt előadás modorossága kerül át a regékbe; példáját egy már az előző csoportnál tárgyalt regében (W. J.: *A kényszerített házasság*) láthatni, melyben a klasszikus mitológia nevei is sűrűbben fordulnak elő; legkülönösebb eredménye azonban ez egymásbatolódásnak egy olyan stílus, mely fennköltiségre törekvő keveréke Kisfaludy itt-ott précieux, keresett finomságának és a korabeli hőseposzok felhős magasságokba komorodó kép-architektúrájának. (Németh J.: *Köszeg*.) Mindamellet némelyik költemény, így Kempfnek hexameterekben írt regéje, a Himfy-sorok egyhangúvá vált frazeológiájának kattogása után sok friss szépséggel lep meg; ezeket olvasva úgy érezzük, hogy Vörösmartyból kaptunk ízelítőt.

¹ E két utóbbi regének tartalmát feljebb érintettük.

² Mindazokra a művekre nézve, melyekre itt előljáróban célzás történik, közelebbi felvilágosításért a csatlakozó felsoroláshoz kell folyamodni.

Mélyrehatóbb az eposz befolyása tárgyi tekintetben. Már az ismételt felbukkanó *hősrege* elnevezés is jelzi, hogy a rege súlypontja, eltérülve a «szabadság, szerelem» dualizmusától, valamely más mozzanatra helyeződik át. Aranyosrákosi Székely regéjével a fejlődés olyan pontra jut el, hogy az asszony — mielőtt teljesen kikapcsolódnék a meseszövegetből, amire Erdélyi János regéje nyújt példát — a férfihöz hasonló harci tényezővé válik s hős szerepet ölt. Kisfaludynál a csata szétfoszló háttér volt, melyből csak a hős vitézségének nem részletezett bizonyossága emelkedett ki; a háboru pedig csupán alkalom volt, hogy a szerelmes méltóvá tehesse magát hölgye kezére, vagy gátló ok, mely megakadályozta a szerelmeseik egyesülését. Székelynél azonban a háboru középpontja a történetnek s alig is ad többet, mint annak monoton leírását. A regének az eposz-izlés befolyása alá kerülését még kiáltóbban hirdeti Erdélyi: terjengő, minden üdéséget nélkülöző regéjében pusztán a háborura való készülődések, a felvonulás, a csata esélyei és részletei találhatnak helyet.

Pettényi Gyöngyössy könyve egyébként már aránylag elég korán mutatja az eposz és a rege formáinak teljes elegyedését; de ez a munka jelzi egyuttal azt a pontot is, hol a népi iránt való érdeklődés beiktatódik a regeirodalomba. Hogy az író figyelme a népre irányul, a könyvben található népmesei motívumokon kívül az ajánlásnak azok a szavai is mutatják, melyek a népnevelés szükségességéről szólnak; a szerző ugyanitt kijelenti, hogy munkáját «kiváltképpen közép-és közmíveltségű magyarjaink», földművelőink és kézműveseink nemesítésére készítette. E demokratikus érzés folytán a Kisfaludy-rege nemcsak nemesi kizárólagosságából veszt, hanem átfogóbb történet szemléletből folyik az alkotás alapjául szolgáló ihlet is, s a jelen esetben ezt szembeszökőleg jelzi az a tény, hogy a rege hőse a honfoglaló Árpád, színhelye nemzetiségi vidéken, Turóchan van, a költő ihletének érzelmi háttérét pedig a magyar államalkotás nagy hagyományának varázsa alkotja.

Hasonló ihletmódosulást mutat Homokay műve is, de evvel karöltve az igazi *néprege* vonásai is ugyancsak itt bontakoznak ki először. A vers tanulságos ellenképét szolgáltatja a regék fiktív életábrázolásának annyiban, hogy a történet, a regélés személyi vonatkozásait elnyomva, a mesék tárgylagosságával perreg le, és a belőle kiérzett népi csodahit elfeledketet az epikai hitel követeléséről. A figyelemnek a népies felé fordulását tünteti fel az *Atok* ismeretlen szerzőjének egy jegyzete is: népmondának akarta minősíteni költeményét, melynek tárgya egy leány farkassá válása — s a regében, egészen a népmesék módjára, az ember csakugyan tehetetlen játékszere az igézetnek.

Ezen az úton haladva a rege teljesen megiffjodik. A népmese üdeségét veszi fel, de egyben annyira mássá válik, hogy a későbbieket együtt tárgyalni a Kisfaludy-típussal már nem is lehet. Csupán utalunk arra, hogy Tárkányi Bélának az Életképek 1843—44. évfolyamaiban közölt népregéi nem egyebek, mint versbe szedett példázó mesék, melyekben bűvös erejű titkos hatalmak szabadon nyúlnak bele az emberi életek intézésébe. Az emberek meghalnak és feltámadnak, a Halál udvarol, a virágszálból szép leány lesz (*A szép Julcsa*). Van olyan, aki megjárja a poklot; a könnyel öntözött dorong megfogamzik s csodálatos gyümölcsű fa lesz belőle (*Máté gyilkos*). Aranyfelhőből anyai kar tárul az árvák fölé, az árvákból tündérek lesznek, a tündérkisasszonyból pedig földi királyné (*Az árvák*). Van csodakocsi, melyet táltosok röpitének a légen át, kocsisa tündér, ki a gonosz zsarnokot lóvá varázsolvá kocsijába fogja. Ugyancsak az Életképekben Lévy József egy népregéje (*A templom köve*) a hitetlen lányról szól, ki kőbálvánnyá dermed.

A regék fejlődésének egyik iránya tehát a *moralizáló népregéhez* vezet. Ez a fejlődés párhuzamosan megy végbe egész műköltészetünknek népies irányba való eltolódásával, különös jelentőséget azonban azáltal nyer, hogy másfelől meg egy oly epikus alkotás tökéletesebb megvalósítására ad ösztönzést, mely magán viseli mind az eposzok nagyvonalúságának, mind a népmesék naiv egyszerűségének a bélyegét. Az ide vezető szálakat nem nehéz megtalálnunk azokban a regeváltozatokban, melyek, amint kiemeltük, az említett fajok különböző fokú elegyedésének az eredményei. S ha végső fokon Tárkányi népregéit vesszük szemügyre, nem tarthatjuk meglepőnek — tündérieségét tekintve — 1845-ben Petőfi János vitézének elkövetkezését.

A János vitéznek a regék származási rendjébe való állítása annál kevésbé tűnhetik erőszakoltnak, mivel Petőfi, mint a *Szerelem átka* és a *Salgó* bizonyítják, pályája elején még friss befolyása alatt állott az almanachok és folyóiratok lapjain terjengő regeirodalomnak. Viszont a népmesei elemeknek a nagyobb költői elbeszélés kereteibe való bevonulását már Vörösmarty Tündérvölgyénél tapasztalhatni, melyet szerzője az első kiadásban még «ó-magyar regé»-nek nevezett. A *Tündérvölgy* egyébként kevés fogódzót nyújt a regefejlődés szempontjából történő vizsgálat számára, mert igen korán kívül jutott Kisfaludy közvetlen hatásának körén. Meglátszik ugyanis rajta, s a némiképp regeszerű *Két szomszédváron* is, hogy épúgy kivételes tehetség alkotása, mint a *János vitéz*, és így kevésbé illeszthetők be a fokról-fokra fejlődés nagyrészt csekély jelentőségű művekből alkotott vonalába.

Mindezekén túl azonban Tompa népregéi mutatják leghatásosabban e műfajnak a Kisfaludy-féle lovagi rege szárnyai

alól kinőtt népies formáját, melyen mindamellett még ismerős vonásokként látjuk viszont az eredeti műforma egy-két sajátosságát. De Tompa regés kötete oly dús hajtása a XIX. század elbeszélő költészetének, hogy benne inkább egy bizonyos irányú fejlődés megállapodását kellene körvonaloznunk — ez azonban túllépi dolgozatunk kitűzött keretét.

A tárgyalt fejlődést egyébként kivált a következő regék alapján lehetett felismerni:

Berzsenyi Dániel: *A remete*. A vers a költőnek 1813-ban kiadott első kötetében jelent meg. Az asklepiadesi formában is sokat megtart a regesablónból; ilyen a történet forrásának megjelölése (Tihany oldalán egy remete mondta el neki), a magára utalás (mint vidám gyermek járt egy remetéhez), az «előidőkre» való hivatkozás, a multnak meghatott szemlélete, a történet lokalizálása egy klastromba, az ezt körülvevő vidék rajza, a mult és jelen ellentétének feltüntetése. E halvány nyomokon kívül a mese maga is kézzelfoghatóvá teszi a Kisfaludyból merített ihletet.

Pettényi Gyöngyössy János: *A fiatal Árpád a mazarnai barlangban*; eredeti rege a magyar előidőből, 1824. A könyv az eposz és a rege külformáinak érdekes vegyülete, melyet a népies tündérmesék motívumai szönek át. Az előhang az eposzi expositiót és invocatiót a közönségnek a regékben látott megszólításával fűzi össze. A költemény még nem néprege, de sok közössége van a népmesékkel: Árpád népmesei hős módjára esik át tündérkirálynéjával való szerelmi kalandján.¹

Primóczy Szentmiklóssy Alajos: *Berta*; hazai hősrege a tatárjárás idejéből; Hébe 1825. A regélő egészen elvonul meséje mögé, s az eposzi előadás hangja csendül meg a regében. Formája a jambus, s a meseváz is módosult annyiban, hogy a szerelmesek egyesülésének akadályja nem külső kényszer, hanem a hős tatár volta. Másfelől a gyengéd és önfeláldozó nőideál helyett egy amazont találunk.

Németh József: *Köszeg*, rege a magyar előidőből; Koszoru 1828, 145. l. A rege erőszakolt díszelgésében az eposzi méltóság mimelését venni észre. A költő történeteszemlélete komorabb a rendesnél, s bár nagy igyekezettel szövi két alakjának sorsát, eposzszerű alkotásának igazi témája a haza szomorú állapota a mohácsi vész után. Hosszú monológjai nehézkessé teszik az amúgy is szegletes mesét.

Ujj Péter: *Kun történetek a régi időből*, 1828. A kötet két verses elbeszélést tartalmaz, melyek tulajdonképp nem is tartoznának ide, mivel alig van bennük valami, ami a regékre emlékeztetne. Inkább csak azért említjük meg, hogy utaljunk arra a rokonságra, mely e históriai milióbe foglalt szerelmi történetek levegője és a később virágzásra jutott népies költészet realizmusa közt van.

Kempf János: *Széphegyi Liza*, eredeti rege a XV. századból; Uránia 1829, 327. l. A rege hexameterekben van írva, de csak ritmusával emlékeztet a nagyobb igényű eposzokra, alapjában a regék naiv epizód-színvonalán

¹ Bodnár Zs. beható ismertetését adja a Magyar Salon 1890. XIII. köt. 217. lapján; bírálatának hibája, hogy a munkát az eposz követelményeinek való megfelelés szempontjából tárgyalja.

marad. Mintegy rácsáfolva komoly külsejére, társainál is fokozottabb mértékben mutatja a romantikus szellem lágy érzelmességét és a borzongató kimenetű megoldás erőszakosságát.

Aranyosrákosi Székely Sándor: *Mikola Mária*, honi hősege, 1660; Aglája 1830, 71. l. Az eposz hatása itt tárgyi tekintetben nyilatkozik, amennyiben a Himfy-strófa csupán silány csataleírást takar. Heinrich Gusztávnak az a megállapítása,¹ hogy a költemény «Kisfaludy regéinek tartalom, alak és stíl tekintetében igen hü, de egyúttal igen gyenge utánczása», csak a második felében állja meg helyét. Hogy a rege hü is, azt már csak azért sem mondhatjuk, mivel alig harmadrésze az, ami nem prózai, krónikás modorú leírása az ide-oda csatázásnak. Különben a nő szerepének romantikája is, a szokottól eltérőleg, abban csúcsosodik ki, hogy részvétele a harcban sorsdöntő: csatát nyeret, fejedelmet és férjet ment. A költő érdeklődése láthatólag a vitézi dolgok felé fordult s ezért nevezi munkáját hangsúlyozottan *hősregének*, megadva még pontos évszámát is annak az eseménynek, melyet megversel.

Homokay Pál: *Az elátkozottak*, néprege; Uránia 1832, 312. l. A nép fantáziájában látszólag természetes gyökerekkel bíró hajtása a várromokhoz fűződő regeirodalomnak. Abban egyedülálló, hogy nagyrészt a mese színes szálaiból van szöve és hogy az ügyetlenül kezelt formában is (jambus és anapaestus) érezteti a népi képzelet báját. Színhelye Zólyom vidéke, s amit a költő a magyar hős és tót leánynak a cseh által megrontott viszonyáról mond, az a magyar államfentartás problémájának eleven viziója.

Erdélyi János: *Dezse*. 1830-ból; Pantheon 1834, 81. l. Az eposz medrébe tévedt szürke haditörténet, mely Róbert Károlynak az oláhok ellen intézett egyik hadjáratát mondja el. A veszedelemből a király csak úgy szabadul meg, hogy egyik vitézével, Dezsével ruhát cserél. A regélő személyisége nem lép előtérbe, a szerelem motivuma hiányzik; a szerző pusztán «fegyvert s vitézt» énekel. A regékre legfeljebb az emlékeztet benne, hogy a meglehetősen sivár epikum lírai versformába van bujtatva.

Névtelen: *Átok*; Szemere Aurórája 1834, 196. l. Kisfaludytól csupán a Himfy-strófa, a teljes versszakokká kidolgozott hasonlatok paralelizmusa és a történetnek egy várhoz való kapcsolása származik. A költemény szeleme azonban világosan a népmesére utal; a csodásnak itt már nincs határa: a hős az öt üldöző farkasban saját kedvesét öli meg. Az ismeretlen szerző mintegy önigazolásul a következő jegyzetet fűzi darabjához: «Legelterjedtebb népmondák azok, mellyekben állattá változott személyek jönnek elé. Már az Aeneisben is van ezeknek nyoma; s aki Museus lelkes népmondáit olvasta, sokszor talált ilyenekre. Imhol egy farkassá vált lány. Ezt a németek Wehrwolfnak, a franciák lou-garou-nak nevezik.»

Lévai László: *A sághegyi váromladék Kemenes alatt*, néprege; Koszoru 1835, 97. l. A *néprege* megjelölés nem egészen találó; az írónak a népivel való közösségére legfeljebb a realista hajlandóságnak némi árnyalata vall. A történet maga igen együgyű (Vak Béla várat épít, hogy vízkórságától szabaduljon); még bizarrabbá lesz azáltal, hogy egyes mozzanatait felvilágosító jegyzetek is kísérik.

¹ Régi Magyar Könyvtár I. 30. l.

3.

A regék harmadik csoportja a kisebb epikus költemények: a ballada, románc és a verses elbeszélés felé fejlődik. A fejlődés folyamán a regé nemcsak terjedelméből veszt, hanem belső alkata is ilyen irányban módosul. Az átalakulás jelei különben igen korán jelentkeznek; már Ballánál megfigyelhető, hogy hajlama van a drámai, élénk, néhol balladésan hézagos előadásra; egy 1827-ből való regé¹ szerzőjének pedig nem közönséges érdeméül tudható be, hogy költeményében a regéi motívumokat csak a legszükségesebb terjedelemben sorakoztatja fel, s ez a mérséklet szinte balladés gyorsaságúvá fejleszti a történetet.

Az epikai műformák fejlődésének e csoport által képviselt stádiumában azonban még az átmeneti állapot tisztázatlanságát látjuk. Nagyjából a ballada és a románc kialakulásának körvonalait észlelhetjük, de e mellett ép a szerzők azok, kik a legnagyobb tájékozatlanságban vannak saját műveikkel szemben. Innen van, hogy a románcot regének, a verses elbeszélést balladának nevezik s egyáltalán nem tesznek különbséget ballada és románc között. Igaz, hogy ebben az időben még az esztétika sem tett kellő elhatárolást, de azonfelül a munkák maguk is meghatározhatatlanok. Némelyiken, mint pl. Czobor regéjében, a románchoz való közeledés érezhető, hol történet alig, de annál több 'poezis' van, s ez különösen a szerelmesek vágyódásának gyöngéd rajzában csillog. Néha meg úgy látszik, hogy a regéből csak a név maradt meg, a tartalom pedig tökéletes metamorfózison ment keresztül, s ha nem is mindig tetszetősön, de — a belső ábrázolás hajlékonysága révén — mindenesetre a lélektani fejlesztés és hihetőség előnyére. Ezt látni pl. a *Boldisár és Márta* c. regén.

A fejlődés főága azonban a balladához vezet. Az epikai költészetnek ez a divatba jövő faja a maga szűkebb keretébe fogadja a széles mederhez szokott regeanyagot, ami már a hangulatközösségnél fogva is (mindkettő a tragikus felé hajlik) igen könnyen megtörténhetett. Természetesen az ilyen eleinte csupán sűrített regéknek nevezhető versek nélkülözik a lélekrajznak még az árnyékát is, tehát nemcsak érintetlenül átveszik a regevilág személyzetét, hanem a jellemábrázolás tekintetében sem emelkednek ki a regék színvonalából. Találó példáját szolgáltatja ennek az átmeneti formának Kacs Kovics regéje, melynek 64 sorában a regés történetek minden ismert alakja felvonult: a deli hős, kinek legfőbb éke harcok kiválósága; a törhetetlen hűségű szerelmes nő; a gögös apa engesztelhetetlen keménységével; az ősz remete, kinek barlangjában

¹ Sz. J. M.: *Rege Korvin M. korából*; mind ezt, mind Balla regéit az első csoportban tárgyaltuk.

a szerelmesek találkozni szoktak; a leselkedésre felbérelt szolga; a gazdag, de vén kérő. És mindmegannyi a regék konvencionális bábszerűségével mozog.

Egy csomó bizonytalan kísérlet után, mely a rege és a még tisztázatlan ballada s románc közt ingadozott, egy ismeretlen szerzőnek a költeménye határozottan arra mutat, hogy a testben megfogyatkozott rege a *balladába olvad bele*. Ez az *Ellés gyásza*, mely félreismerhetetlen jelét mutatja annak, hogy a rege-típus elcsenevészedésének ideje alatt új izlés alakult ki, mely a rövidebb, idegesebb lüktetésű, drámaibb lefolyású balladának adja az elsőséget. Az új izlésű írók azt, amit ideig-óráig még meg is tartanak a regéből, a ballada gyorsabb ütemében élik át.

A vázolt fejlődésről az alábbi regék tesznek bizonyosságot:

Grynaeus Alajos: *Az emlékhalom*, eredeti rege; Koszoru 1826, 87. l. Rákóczi menekülésének egy részletét meséli el, az elbeszélés azonban oly ide-oda ugráló, hézagos, hogy nem lehet megérteni; az a mozgalmasság és üdeség pedig, mit tagadhatatlanul ki lehet érezni a versekből, nem segít a meseszöveg gyarlóságán.

Kacsokovics: *Rege*; Koszoru 1828, 129. l. Félig balladává alakult rege. Egy teljes rege-téma 64 sorba szorítva: a szegény nemes ifjú és a gögös várúr leánya szeretik egymást, a leányt azonban apja egy gazdag kérőnek szánja stb. A mese összes szálait ismerjük a regivilágból.

Czobór H.: *A szerelmesek kútja*, rege Corvin századából; Felsőm. Min. 1828, 1871. l. Valójában lírával sikeresen átíratott románc; alakja, tárgya szelleme mind távol áll a regéktől. Egy a trencsényi vár kútjához fűződő hagyomány van benne feldolgozva, mely szerint a kutat egy török ifjú ásatta kedvese váltságdíjaként.

Kempf János: *A kesergő Teréz*; Uránia 1830, 326. l. Gyenge leleményű és gyarló kidolgozású elbeszélés egy a török harcok által elválasztott szerelmespár egyesüléséről. Ugyanez a szerző hexameterben sokkal különbséget írt, s ez is mutatja, mennyire kiélt, elnyűtt forma lett a Himfy-sor.

Névtelen: *Kun László és Mandula*; Szemere Aurórája 1834, 147. l. Épúgy tartható regének, mint akár románcnak vagy balladának is. Csupán terjedelme (164 × 4 sorból áll) közelíti a regéhez. Tárnya, hogy egy kun harcok huga elcsábításáért halálos bosszút áll Kun László királyon.

B. S.: *Boldzsár és Márta*, rege; Koszoru 1836, 129. l. Hajlékony, világos előadása a románcra emlékeztet. A regékből egyébként is csak a hajtathatatlanság követelődése és az ezáltal okozott tragédia származott át ide; a túlzott hévnek nyers ábrázolása is hiányzik belőle.

Névtelen: *Ellés gyásza*; Koszoru 1836, 105. l. Meséjét a regemotívumok leegyszerűsített váza teszi ki: a büszke apa hadi dicsőség szerzésére küldi a szegény kérőt; mire a hős visszatér, kedvese halott; tehát ő is a halált választja, a megtört apa pedig egymás mellé temeteti őket s nem-sokára maga is hozzájuk tér.

A legutóbb említett rege 1836-ban jelenik meg a Koszoru-ban; ezen az évszámon túl ugyanebben a folyóiratban már

egyetlen rege sincs, sőt minden jel arra mutat, hogy e sokáig kedvelt műfaj, legalább részben, végleg a balladának adta át a helyet: ezé lesz a népszerűség. Az Athenaeum 1837-es évfolyama öt balladát, de egyetlen regét sem közöl, s további öt évfolyamában sincs rege. Ugyancsak 1837-ben jelenik meg egy Parthenon nevű zsebkönyv: kilenc ballada (román) van benne, de rege már nem szerepel mellettük. Jellemző a ballada divatba jöttére, hogy a Kisfaludy-Társaság 1838-ban ballada-pályázatot hirdet, melyre nem kevesebb, mint 32 mű érkezett be.¹ Valószínűnek tartjuk — nem győződhattünk meg róla teljes bizonyossággal — hogy ezen az esztendőn túl egyáltalán nem jelenik meg rege, mely szorosabb rokonságot tartana Kisfaludy nagy becsüléshez jutott költői elbeszéléseinek akár szellemével, akár különleges műfaji sajátásaival.

S ha visszapillantunk a regék e hosszú sorára, némileg még magyarázatra szorul, mi okozta a Kisfaludy-utánzatok e páratlan gazdagságát. Kétségtelen, hogy az okok közt vannak olyanok is, melyek az író és kora lelki összefüggésére jobban rávilágítanak, itt azonban csak utalni akarunk egyre, mely, hogy úgy mondjuk, a legpragmatikusabbnak tetszik. Tudni való ugyanis, hogy Kisfaludy példája elsősorban a fiatal embe-
reket lelkesítette, s a követők közt egész sora van azoknak, kiknek legelső, sok esetben egyetlen irodalmi próbálkozása egy rege megírása volt. Regével kezdi a 21 éves Császár Ferenc, a 20 éves Erdélyi János és sok más társuk. A legtöbbjük alig van túl a 20. éven, s csak igen kevés akad, ki meghaladta a 30-at is, midőn regéjét írta. Ez a mozzanat jellemzi legjobban a regék hatásának természetét: a patetikus dikció, a hazáért való nemes lángolás, a szerelem-bánat melankóliája és a romantikus érzelmesség kiváltkép a fiatalok fogékony lelkét tudta megragadni. S ha egybevetjük, hogy az utánzók túlnyomó része pap, tanár, ügyvéd és diák, és hogy az utánzatok aránylag későn, az első Kisfaludy-regék megjelenése után 15—20 évre kezdenek sűrűbben feltűnedezni, arra a következtetésre jutunk, hogy e litteratus fiatalságban azok a gyermekkori és ifjú benyomások visszhangja kelt életre, melyeket a már általánosan ismert és közbecsülésben álló regéiről kaptak. Amint öregedett az a nemzedék, mely a regékkal szinte egyidős volt, úgy fogyott a regéknek expanzív ereje is.

Végeredménykép arra a megállapításra jutunk, hogy a Kisfaludy-regék irodalomtörténeti jelentőségének egyik számottevő tényezője az a közízlést formáló szerep, melyet irodalmi életünk kezdő korában több mint negyedszázadon keresztül tölthettek be. Amellett, hogy az epikus költészet fejlődésének tartós impluzussal szolgáltak, az általuk nyújtott ízlés, költői

¹ Figyelmező, 1839 január 22.

anyag és nyelvforma egyik leghatalmasabb ösztönzője lett az irodalmi élet vérkeringésének — ezt bizonyítja a próza-irodalomra tett nagymérvű hatásuk is. Ezzel függ szorosan össze még az, hogy körülbelül Kisfaludy képviselte sokáig azt a színvonalat, melyet — lélektani hasonlattal élve — irodalmi tudatküszöbnek nevezhetnénk, értve rajta az írói alkotásoknak olyan értékelését, mely egy fokmérőnek elismert műhöz mértén adta meg az irodalmi fórumon való megjelenés jogát. A regék egy ideig a mintairodalmiságnak ugyanazzal a döntő tekintélyével szabtak irányt a költői törekvéseknek, mint, mondjuk, Petőfi lenyűgöző lírai stílusa a petőfieskedés korában.

TÓTH BÉLA.
